

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE

Bálna télen

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE (1938) Munkács

1.

Ötven évig hagytam elmerülni a felejtés mocsarába, most azonban, hogy újra felkapták hírét a médiumok, kémhistóriát gyártva a hajdani szenzációból, és a világhálót bejárják a korabeli sajtófotók, felbukott a mélyből. Eleinte homályosan látszott, szemcsésen, szakadozottan, mint a régi újságok képei, de minél többet töprengek azon, hogy milyen is volt *igazán*, hogy mi is történt *akkor* velünk – ha történt, és nem a képzelet játszott velem –, annál jobban megmutatkozik a maga valóságában.

Szabadulnék tőle, de álmomban is kísért.

Irdatlan tömegét nem kívülről nézem, mint fiatalon a régi vásártéren, hanem vége-hossza nincs csatakos, sötét belsejében hánykolódom. A távolban tüzek világolnak, és bár a részletek messziről felismerhetetlenek, biztos vagyok benne, a máglyákon fatáblára ragasztott arcmások égnek jelmondatokkal teleírt transzparenszekkel, brosúrákkal, konzervdobozokból eszkábált fákllyákkal, faliújságokkal és ifjúkorunk egyéb rekvizitumaival együtt.

Máskor szűk járatok vonagló barlangrendszerre fojtogat, és nem találok a kiutat. Koját keresem, akit ébren soha nem hívok így; az elemistaként ráragadt nevet Piros Ferkó és Kőrösi Bandi meg a többiek mentették át felnőttkorára, a haverjai, akikre féltékeny voltam; azt hittem, a közös sors, a börtönlét abszurd volta szorosabban fűzi hozzájuk, mint a szerelem hozzám, és irigykedtem rájuk, mert ismerték énjének azt a részét, ahonnan engem – úgy éreztem – kizárt.

A *Koja*, akárcsak a *Báró*, a *Pulya*, a *Vízfej*, a *Márió* vagy Piros Ferkó csúfnéve, a sötét bőrre utaló *Csávó* a vádiratba is bekerült mint fedőnév a kisváros fiataljainak összeesküvésében – az ügy forgatókönyvét menet közben kókányolták össze –; *szóval Koja*, nyomta meg a szót a később az irodalmi életben sikerrel landoló vállalatízt, *fene azt a színészpofádat*, *Koja*, mutatta meg sárga fogait, és elővette a gumibotot.

Sztalin halála után szabadultak, akkor ismertem meg, és három esztendővel később, a forradalom bukását követő év elején, vízkeresztkor házasodtunk össze, amikor már majdnem mindenki elment a bandából. Piros Ferkó jóval karácsony előtt megpattant. Hívta Koját is, de ő tétovázott, bár égett talpa alatt a föld. A látványos akciókat – mint az emlékmű ledöntése vagy a besúgók listájának megszerzése – ugyan elkerülte, Ferkót azonban elkísérte puskáért és kézigránátért a H***-i laktanyába. Szökött volna Nyugatra szívesen a többiekkel, napnál világosabb volt, hogy itthon nincs jövője, és ha valaki csak a nevét kiejti a száján *odabent*, visszaesőként a legrosszabbra számíthat, tőlem azonban nem tudott elszakadni, elvinni viszont félt; a sitten keringtek történetek határon elfogott párokról, a szép, szőke énekesnő és a focista tragikus históriáját még ma is emlegetik.

Végül elszánta magát – én a világ végére is elmentem volna vele –, és az esküvő után nekivágtunk az útnak, a Haza azonban nem engedett el minket. Elénk álltak a csonttá fagyott, zörgő kukoricások; a jeges szél hol északról fúj, hol délről, hogy összezavarjon, a dülőút kiszökött a lábunk alól; körbe jártunk

a tájat vastagon megülő januári ködben, és virradatra visszaértünk a bakterházhoz, ahonnan elindultunk.

A disszidáltakról titkos utakon szivárogtak a hírek, mindig szerét ejtették az üzenetküldésnek, mert rendes levélváltásról szó sem lehetett. Szájról szájra szállt: a Bata fiúk Amerikában vannak; Piros Sándor – a repülő, Ferkó bátyja – beállt az idegenlégióba; Pulya gyémántot kutat Dél-Afrikában, Lajcsika Brémában egyetemista. Piros Ferkóról azt hallottuk, Norvégiába került, és tengerészeti ismereteket tanul. Ez végképp nem illett hozzá, sosem szerette a vizet, a Vadnyugatra vágyott kamaszkora óta. *Finyásak azok a musztángok, nem minden jöttmentet tűrnek meg a hárukon*, hecceltük, de csak nevetett, és azzal vált el tőlünk, küld majd egy üveg bourbont, ha megérkezik. *Jim Beamet Kentuckyból*, szólt vissza Kojának elmenőben, mert ez volt a kultikus ital, a szabadság nektárja a Pall Mall illatos füstje mellé, erre áhítoztunk a körömlakkszagú kevert mellett a Koronakertben Máriót hallgatva, ha dzsessz zongorázott néha a kései vendégeknek, amíg a zenészek vacsoráztak.

Ica, a Piros fiúk nővére, a vásártéri kocsmá főnökasszonya hűségesen továbbította a híreket, de a kérdésre, miért kötött ki Ferkó éppen Norvégiában, ahol *megveszi az Isten hidege, az alacsonyan kóválygó Nap folyton a szemébe sűt, mindennek halszaga van, és olyan hosszú az árnyék, hogy átér a túlsó part-ra*, nem tudott válaszolni.

2.

A bálnát gigantikus jármű hozta a városba.

Amerre eldübörgött, kitöredezett a gitt az ablaküvegek mellől, és összekoccantak a vitrinek porcelánjai – már ahol voltak még vitrinek porcelánokkal –, és mindenki kicsődült az utcára, mert a szobordöntés és a szovjet tankok átvonulása óta nem akadt ilyen különleges látnivaló a városban. Akkor a menetoszlopból ki-kiugráló katonák Szuezt keresték az Aradi és a Vásárhelyi utca táján, az öt év múlva nyugat felől érkező, vonatszerelvény hosszúságú tréler viszont a régi vásártérre tartott. *Marketplace*, kiáltott ki a sofőr a letekert ablakon, *where is the marketplace?*, és az ellentmondó útbaigazításoktól össze-zavarodva kétszer is megkerülte a főteret – dülöngélő rakományával beszorult a Vizes utcába, attól féltünk, kidönti a villanykarókat –, de végül baj nélkül odatalált, és nagyot szusszanva pontosan a volt püspöki kápolna előtt állt meg, ahol az elevenen nyüzsgő országos vásárok híján időnként mutatványosok verték fel sátrukat.

Átellenben, a térbe torkolló utca másik sarkán Róth hentes hosszú téglakerítésén hullámok közt lubickoló bálnát ábrázoló falragaszok takarták el a többszöri meszelésen is átütő HALÁL AZ ELLEN FORADALMÁROKRA! feliratot, és a hirdetőoszlopot beborították a NORVÉG BÁLNA CSAK EGY NAPIG! szövegű plakátok. Az óriási tengeri emlőst a Trondheim melletti fjordban ejtették el norvég bálnahalászok, belső részeit kivették, testét különféle tartósítószerrel preparálták, mint az egyiptomi múmiákét, és azóta is naponta mosdatják formalinnal, ám ezzel csak késleltetni tudják végső pusztulását, megakadályozni nem, olvastuk a helyi lapban. A formalin eszembe juttatta, hogy gimnazista koromban elvittek minket a közeli nagyváros egyetemének bonctani intézetébe, ahol szívet, májat, vesét, elpusztult embriókat, halva született torz csecsemőket tároltak a polcokon, mint befőtteket a spájzban. Nagy üvegekben, átlátszó, sárgás folyadékban lebegtek, *formalinban*, mondták, aminek különös szaga átítatta az egész épületet. Egy vízfejű magzat behunyt szemmel, vézna lábacskaikat hasára húzva aludni látszott felcédulázott tartályában, ám amikor megálltam előtte, mellére hajló, ormótlan feje megbillent,

szeme résnyire kinyílt, majd rögtön lecsukódott. *Hiszen ez éll*, akartam sikoltani, de parányi mutatójával a száján hallgatásra intett, körülötte összegubancolódva fodrozódott a párkák elvágott fonala, a vékony köldökzsinór.

Koja harmadéves medikus volt, anatómiaszigorlatra készült, amikor elvitték. Benne is nyomot hagytak az intézeti preparátumok, emlékezett rájuk, és a hülyéskedésre is évfolyamtársaival (akik később elfordított fejfel mentek el mellette, mikor megláncolva hajtották át a városon), Lajcsika akkor kapta a *Vízfej* gúnynevet, ami *Tökfejre* enyhült az elmúlt évtizedek alatt.

Azon a csúf, novemberi napon a bálna a téllel egyszerre érkezett meg a városba. Ronggyá ázva köszöntötték az ünnep után kint hagyott vörös zászlók a feltámadó szélben, a napok óta szitáló eső mélyen beszívárgott a föld alá, hogy tisztára mossa a holtakat – nem törölte le róluk senki a halálverítéket, mielőtt titkon elkapták őket –, de nem állt el, szúrós hódaraként kitarotán esett tovább, az utakon éles tarajokká fagyott a sár, ám a bálna kísérei nem törődtek az időjárás viszontagságaival, megvédte őket a farkasprémmel bélelt anorák. Gyakorlott mozdulatokkal hajtották le a jármű oldalait, szerelték a vaslétrákat, és tekerték fel a ponyvát a tréler végén, ahol látható lett a bálna acélrudakkal kipeckelt óriási szája és fakó fekete bőrrel borított idomtalan feje. Kicsi, kerek üvegszemével gyanakodva követte a téren gyülekező látogatók mozgását, de ezt nyilván a vékony vezetéken himbálózó villanykörték fény-árnyék játéka okozta, nem rejtett kamerák villanásai. Akkor még eleven emberek sunnyogtak a nyomunkban, kérdezősködtek a kocsmapultra könyökölve, a szomszédoknál, a munkahelyeken; a barátnőnk és a kártyapartnerünk írt rólunk jelentéseket, nem műholdakkal és digitális ketyerékkel tartottak szemmel minket, mint manapság.

A térre zúduló sarki szelek és az arcukat ezer túvel szurkáló jégtüskék dacára az emberek tömegesen tódultak a vásártérre, több százan, talán több ezeren sereglettek össze a a kápolna elé, mert a trondheimi bálnára mindenki kíváncsi volt, *ritkán látni cethalat az Alföldön!*

Várakozás közben többen fogadásokat kötöttek az óriásmúmia méretére, súlyára nézve, mások kétségbe vonták és hangosan vitatták valódiságát, *ez nem lehet igaz, ekkora állat nincs, papírmasé, színházi díszlet, blöff az egész, színtiszta átverés*, hallgattuk Kojával a sor végére állva – mert mint a legtöbb eseményre, ide is utolsóként érkeztünk –, de azért a kételkedők kifizették a nem csekély belépődíjat, és jegyüket a hideg dacára is izzadó markukban szorongatva vártak órákat a bejutásig. Rendőrök is topogtak a sokaságban, és elvegyült köztünk néhány ismeretlen civil – mint az idő tájt minden sokadalomban – árgus szemekkel figyelve, szóba elegyed-e valaki a szállítókkal. Ott volt G. elvtárs is, aki minden értekezleten kifejtette, mennyire helytelen, hogy a *lakossági egyedek* – így mondta – szóba állnak a városon átutazó idegenekkel, *ebből nagy baj lehet, elvtársak, ezt be kellene tiltani!* Szemlátomást rosszul érezte magát, mert a bálna kísérei sokkal külföldibbnek látszottak a Fekete-tengerhez igyekvő Wartburgos nyári turistáknál, ejtóernyőselyemből készült, prémcsuklyás kezelábasuk túl elegáns volt a munkához, amit végeztek, és mikor a bennszülöttekkel kellett szót váltani, az imperialisták nemzetközi nyelvét használták, az angolt, maguk között meg nyilván norvégül beszéltek, amiből a kirendelt nyelvszakosok sem értettek egy szót sem. A személyzet talán éppen Trondheimből jött, ahol a bálnát megszigonyozták. *Trondheim*, kóstolgattam a nevet, ismerősnek tűnt, *nem ott él Piros Ferkó?*, kérdeztem Koját, de úgy tett, mintha nem hallotta volna, bár lehet, a szél fütyülése és a tömeg moraja nyomta el a hangomat.

Viszonylag gyorsan apadt előttünk a sor, de kijönni nem láttunk senkit – a túlsó oldali lejárót eltakarta a monstrum –, mintha a bálna óriás gyomra nyelte volna el a látogatókat, és a várakozók elcsendesedtek. Ahogy sötétedett,

úgy lett úrrá rajtunk valami megmagyarázhatatlan szorongás, amit csak fokozott az erősödő orkán hangja: süvöltve vágatott át a téren, mögötte az apokalipszis lovasai.

Végre sorra kerültünk. Agyonfagyva, gémberedett tagokkal, elszoruló torokkal kapaszkodtunk föl a kamion oldalához erősített, vaslemezekből készült létrán, és orrunkat már ott megcsapta a rothadás formalinon is átütő szaga, amit idáig nem éreztünk, a súlyos járművet is meg-megrázó szélrohamok elfújták előlünk, de itt elárasztott minket, és amikor utolsóként felértünk, mögöttünk kezdtek leengedni a ponyvákat, a bűz bennrekedt a gyéren megvilágított, homályba vesző szűk folyosón a bálna oldala mellett. Egymás kezét fogva, oldalazva araszoltunk, vállunkkal és könyökünkkel súrolva a cet ütött-kopott, barázdált bőrét. Előttünk népes család haladt messze leszakadva a többiektől, három vagy négy kisgyerekekkel, egyikük sírni kezdett, kint ijesztő hangokat hallatott a szél, a ponyva őrjítően csattogott, valahol rosszul rögzíthették, de a bálna farka messze volt, és gondolni se akartam rá, mi lehet a másik oldalon. *Siessünk, ezek ránk csukják a sátrat*, sikoltott fel az asszony karján a pólyással, és meggyorsította lépteit. A gyerekek rohanni kezdtek, a felnőttek utánuk, és mire befordultunk a cet töredezett farka körüli kanyarba, nem voltak sehol, egyedül maradtunk a bálnával a sötétben, mert a világítást is lekapcsolták, és a második távot a túloldalon sokkal dögletebb bűzben, vakon botorkálva, tapogatózva kellett megtenni a kijárat halványan derengő négyszögéig. Azt hittem, sohasem lesz vége, és fellélegeztem, amikor a sátor nyílásánál a tomboló északi szél nagy csomó jéghideg havat csapott az arcomba, de megkönnyebbülésem nem sokáig tartott, mert mögöttem nem jött senki.

Visszafordultam, ám fent, a bálnát rejtő sátorban sötét volt, épp csak ki tudtam venni Kója körvonalait. Háttal állt, mellette alacsony, nyilván a személyzethez tartozó overallos alak matatott a ponyvával, és közben Kójához fordult, mintha kérdezne tőle valamit, de hangját elnyomta a szél harsogása. Visszakapaszkodtam a síkos vasfokokon megnézni, mi történik. Az idegenben volt valami ismerős, bár sötét arca nagy részét eltakarta a nyaka köré csavart kockás gyapjúsál, csak a szeme fehérje villogott idegesen pásztázva a kiürült teret – egy lélek nem sok, annyi sem maradt a látogatókból –, és miközben beszélt, a hátracsúszó csuklya alól elötűnt csapzott, sűrű fekete haja. Az utat kérdezhettem, mert Kója tétován mutatta az irányt a határ felé, ám ekkor az overallos hirtelen berántotta a ponyva mögé, ahová a Róth-saroknál ácsorgó G. kolléga nem láthatott be, csupán én voltam a tanúja, hogy megöleli Koját, megveregeti a vállát, és a hóvihár pillanatnyi szünetében mintha hallottam volna jellegzetesen rekedt hangját is, *vigyázz magadra, haver, más úgyse vigyáz rád*, azután eltűnt a bálna körüli útvesztőben.

A tér üres volt, csak G. elvtárs állt őrt rendületlenül, feszülten figyelve a bálna kíséretének ténykedését, ahogy bekötötték az utolsó nyílást is a ponyván, és rögzítették a jármű oldalait, végül beszálltak a vezetőfülkébe, ahol a sofőr már korábban járatni kezdte a motort, és a hosszú szerelvény nagyokat böffenve, nehézkesen rángatózva elindult az országút felé, majd – volt-nincs – beleveszett a télbe forduló éjszakába.

Percről percre hidegebb lett, a hó meg csak szakadt, a vásártéren embermagasságú buckákat emelt, és szirénhangon jajongva énekelt a szél.

3.

Ica kocsmájában – Róth hentes sarkán túl néhány házzal – meleg volt, és a ki-vörösödött arcokat kékes párába vonta a cigarettafüst. Nem ültünk le – nem is volt hova –, beálltunk a pulnál tolongó szakik közé. Akadt közöttük ismerős,

Koja cserépkályhásokkal dolgozott, innen is, onnan is ráköszöntek, de rám furcsán néztek, abban az időben csak a rossz nők jártak kocsmába.

Egy pincér felemelt tenyerén italokkal megrakott, magas peremű bádogg-tálcát egyensúlyozva próbált áttörni a tömegben, társa visszafelé tartott a kiürült poharakkal. Ica, mintha megérezte volna, hogy ott vagyunk, abbahagyta a mosogatást – söröskrigliket öblített el a csapnál –, megtörölte a kezét, és ránk se nézve töltött három pohárba a pult alatt tartott palackból, az apja feketén főzött szilvapálinkájából. Azt hiszem, ez volt az egyetlen alkalom, amikor remegni láttam a kezét, kemény nő volt, telepi lány. *Az öcsém örült, mindig is az volt, de ez túltesz mindenben*, mondta halkán maga elé, aztán felnézett: *Látta?* Koja bólintott. Belekortyoltunk a pohárba – ilyen italt ritkán látott ez a csehó –, de nem ízlelgettük sokáig, Ica egy hajtásra lehúzta. *Tisztára örült*, ismételte el újra, *azt mondta, honvágya van, belehalt volna, ha nem szívhat hazai levegőt. Meg hogy tartozik magának...*

Közben a pincér, aki az üres poharakat hozta, tele tálcával indult vissza, de megbotlott egy kinyújtott lábban, és rakománya csörömpölve a padlóra zuhant. A zajra és a káromkodásra mindenki arra fordult, így senki se láthatta – még a mindig éber G. elvtárs sem –, hogy Ica elővesz egy másik, fekete-arany címkés laposüveget.

Koja a télikabátja belső zsebébe csúsztotta, és búcsú nélkül otthagytuk a kocsmát a dohányfüstben pácolódó melósokkal, a tovább mosogató Icával, az üvegcserepeket szedegető pincérrel, a fejét jobbra-balra kapkodó G.-vel. Szorosan összekapaszkodva átvágtunk a téren, ahol félórája még letaposott hó és széles keréknyomok jelezték: itt, az egykori püspöki kápolna előtt történt valami, de mostanra mindent eltemetett a hó.

Hátranézve láttam eltűnni lábnyomainkat is a havazásban.

